

Türkiye'nin Dış Ticaret Çeşitlendirmesinde Yeni Bir Pazar: Avrasya Ekonomik Birliği¹

Erdem ATEŞ² ve Sevim DİLEKOĞLU³

Öz

Küreselleşmeyle birlikte sınırlar arası geçişkenlik artmış ve ticaretin serbestleşmesi kaçınılmaz olmuştur. Söz konusu serbestleşme pek çok ulus ötesi oluşuma da zemin hazırlamıştır. Bu oluşumlardan biri de Rusya, Kazakistan ve Belarus öncülüğünde kurulan Avrasya Ekonomi Birliği'dir. Gerek coğrafi konum, gerek kültürel faktörler ve ekonomik çıkarlar göz önüne alındığında, Avrasya Ekonomik Birliği'nin Türkiye için önemi büyüktür. Çalışmanın amacı, Avrasya Ekonomik Birliği'ni tanıtmak ve Türkiye'nin dış ticaret çeşitlendirmesinde söz konusu birliğin önemini sorgulamaktır. Bu amaç doğrultusunda, 2010-2019 dönemi için birlik üyesi ülkeler ile Türkiye arasında iki yanlı dış ticaret verileri, ihracat ve ithalat büyüme hızları (CGR), bilateral ticarete yoğunlaşma endeksleri (BT), sektörel-bilateral ticaret yoğunlaşma endeksi (SBT) ve ticaret tamamlayıcılık endeksi (TCI) kullanılarak analiz edilmektedir. Sektörel analizlerde SITC Rev3 2 digit veriler kullanılmıştır. Bulgular dış ticaret politikası açısından değerlendirilmekte ve sonuçta hukuki açıdan AEB'ye üye olması imkânsız olan Türkiye'nin, üye ülkelerle belli ürün ve ürün gruplarını kapsayacak şekilde Tercihli Ticaret Anlaşmaları yapmasının dış ticaret çeşitlendirmesi açısından faydalı olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrasya ekonomik birliği, Dış ticaret, Bölgesel bütünleşme, Dış ticaret çeşitlendirmesi

A New Market in Turkey's Foreign Trade Diversification: Eurasian Economic Union

Abstract

With globalization, transnational transportability increased and trade liberalization became inevitable. This liberalization has also laid the groundwork for many transnational formations. One of these formations is the Eurasian Economic Union, which was established under the leadership of Russia, Kazakhstan and Belarus. Considering geographical location, cultural factors and economic interests, the Eurasian Economic Union has a great importance for Turkey. The aim of the study was to introduce the Eurasian Economic Union and to question the importance of the said Union in Turkey's Foreign Trade Diversification. For this purpose, member states bilateral foreign trade between Turkey and the data for the period of 2010-2019, using export and import growth rates (CGR), index of concentration in bilateral trade (IT) Industry-Concentration Index bilateral trade (SBT) and trade complementarity index (TCI) are analyzed. SITC Rev3 2 digit data was used in sectoral analyses. The findings are evaluated in terms of foreign trade policy and it is concluded that Turkey, which is legally impossible to become a member of the EEA, could benefit from foreign trade diversification by making preferential trade agreements with member states to cover certain products and product groups.

Key Words: Eurasian Economic Union, Foreign trade, Regional integration, Foreign trade diversification

Atf İçin / Please Cite As:

Ateş, E. ve Dilekoğlu, S (2021). Türkiye'nin dış ticaret çeşitlendirmesinde yeni bir pazar: Avrasya ekonomik birliği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 253-271.

Geliş Tarihi / Received Date: 30.06.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.09.2020

¹ Bu çalışma, "Dış Ticaretin Çeşitlendirilmesinde Alternatif Bir Pazar: Avrasya Ekonomik Birliği" adlı bildirden yararlanılarak üretilmiştir.

² Arş. Gör. - Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, erdem.ates@deu.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-1459-9555

³ Arş. Gör. - Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sevim.dilekoglu@cbu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-0747-8491

Giriş

Ticaretin serbestleştirilmesi düşüncesi uzun zamandır dünya gündemini meşgul etmektedir. Fikrin aktif şekilde uygulamaya geçmesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemdedir. Bu amaçla; 1947 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) daha sonra ise Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kurulmuştur. Küreselleşmeyle birlikte, bu kurumların çabaları zaman içerisinde yetersiz hale gelmiş ve bunun üzerine ülkeler bölgesel serbestleştirme çabalarına yönelmiştir.

Küreselleşme etkisinin her geçen gün daha çok hissedilmesi bölgesel serbestlik yanında bölgesel güvenlik olgusunun oluşumunda da etkin rol oynamıştır. Küreselleşme sınırları ortadan kaldırıp serbestleşme için bir yol açarken; sınırların ortadan kalkması bir güvenlik tehdidi olarak hissedilmiştir. Böylece bölgesel güvenlik oluşturmak bölgesel bütünleşmelerin oluşumu için önemli bir sebep olmuştur. Tarihsel süreçte bölgesel bütünleşmelerin kökenin çok eskiye uzansa da; küreselleşmenin yarattığı ortam, ekonomik faktörler, güvenlik unsuru vs. söz konusu bütünleşmelerin oluşumunu hızlandırmıştır.

Bölgesel bütünleşme türlerinden birisi de ekonomik birliktir. Ekonomik birlik, üye ülkelerin ekonomik, mali ve sosyal politikalarının koordinasyonunu gerektirir ve tek bir piyasa sistemi, tek bir merkez bankası ve ortak bir dış ticaret politikasını zorunlu kılar. Ekonomik birliklerin asıl amacı ülkelerin güç birliği yaparak ekonomik bir blok oluşturmasıdır.

Avrasya Ekonomik Birliği fikri ilk olarak 1994 yılında Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından dile getirilmiştir. Birlik Ocak 2015 tarihinde kurulmuştur. Birliğin şu an beş üyesi bulunmaktadır. Bunlar; Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan ve Kırgızistan'dır. Moldova gözlemci üye statüsünde bulunmaktadır. Birlik üyeleri 2018 yılı itibarıyla; dünya GSYİH'sının %3,2, dünya ticaret hacminin %2,8'sine, dünya nüfusunun %2,4'üne, dünya petrol üretiminin %14,5'ine, dünya doğalgaz üretiminin %20,2'sine, dünya tarım üretiminin %5,5'ine sahiptir. Bu rakamlardan yola çıkılarak birliğin yüksek bir ekonomik potansiyeli olduğu söylenebilmektedir.

Bugün ülkemiz dahil pek çok ülke AEB ile iş birliği yapma konusunda oldukça isteklidir. Birlik de aynı şekilde, yeni üyelere açık olduğunu her fırsatta belirtmektedir. AEB'nin amaçlarından biri üye ülkeler arasında mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamak ve dünya ekonomisindeki dalgalanmalara karşı güçlü bir altyapı oluşturmaktır. Birlik aynı zamanda, ulus ötesi bir ekonomik bütünleşme kimliği taşıma amacı gütmektedir. Dolayısıyla Avrasya coğrafyasındaki birçok ülkeyi bünyesine almak istemektedir. Söz konusu bütünleşmenin, taşıdığı potansiyel bakımından dünya ekonomisi üzerindeki rolünün artacağı düşünülmektedir.

Coğrafi konum ve kültürel faktörler göz önüne alındığında birliğin Türkiye açısından değerlendirilmesi ve olası bir üyelik durumunun mümkün olup olmadığının incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Söz konusu durum bu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın amacı; Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) hakkında bilgi vermek, Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliğine dahil olup olamayacağı sorusuna cevap aramak ve AEB-Türkiye ticari ilişkilerinin Türkiye'nin dış ticarete ülke çeşitlendirmesi açısından önemini incelemektir.

Bu amaç doğrultusunda, 2010-2019 dönemi için birlik üyesi ülkeler ile Türkiye arasında iki yanlı dış ticaret verileri, ihracat ve ithalat büyüme hızları (CGR), bilateral ticarete yoğunlaşma endeksleri (BT), sektörel-bilatrel ticaret yoğunlaşma endeksi (Seymen 2009) (SBT) ve ticaret tamamlayıcılık endeksi (TCI) kullanılarak analiz edilmektedir. Sektörel analizlerde SITC Rev3 2 digit veriler kullanılmıştır.

Yöntem

Çalışmada çeşitli dış ticaret endeksleri kullanılmıştır. Bunlar, ihracat ve ithalat büyüme hızları (CGR), bilateral ticarete yoğunlaşma endeksleri (BT), sektörel-bilatrel ticaret yoğunlaşma endeksi (Seymen 2009) (SBT) ve ticaret tamamlayıcılık endeksi (TCI) endeksleridir.

Evren-Örneklem

Analizde, Türkiye'nin AEB üyesi olan Rusya Federasyonu, Kırgızistan, Ermenistan, Beyaz Rusya ve Kazakistan ile gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır. Kullanılan veriler 2010-2019 dönemini kapsamaktadır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada Türkiye'nin taraf ülkelerle yaptığı toplam ve sektörel ihracat ve ithalat verileri TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)'ten edinilmiştir. Ülkelerin GSYİH ve Nüfus verileri ise Dünya Bankasından alınmıştır. Çalışmada yer alan endeksler ve görseller, yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada ihracat ve ithalat büyüme hızları yıllık bütünleşik büyüme hızı formülü ile (annual compaund growth rate-CGR) hesaplanmıştır. Yıllık bütünleşik büyüme hızı aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır; $CGR = \left[\left(\frac{X_{t1}}{X_{t0}} \right)^{\frac{1}{n}} - 1 \right] \times 100$

Formülde; n : dönem sayısını

X_{t0} : dönem başı değerini

X_{t1} : dönem sonu değerini göstermektedir.

Bilateral ticarete ülke yoğunlaşması endeksi, bir ülkenin ticaret ortağına yaptığı ihracatın toplam ihracatı içindeki payı, bu ticaret ortağına yapılan dünya ihracatının toplam dünya ihracatı içindeki payına bölünerek hesaplanmaktadır (Seymen, 2009, s. 236). Aynı endeks ithalat yoğunlaşmasını hesaplamak için de kullanılmıştır. Endeks değerinin 1'den büyük olması, ticaret ortağı ülkeye ihracat/ithalatta yoğunlaştığı anlamına gelmektedir. Endeks formülü aşağıdaki gibidir:

$$BT_{ij} = \frac{X_{ij}/X_{it}}{X_{wj}/X_{wt}}$$

X_{ij} : i ülkesinin j ülkesine yaptığı ihracat,

X_{wj} : dünyanın j ülkesine ihracat değerleri,

X_{it} : i ülkesinin toplam ihracatı,

X_{wt} : toplam dünya ihracatı

İhracatta Sektörel- Bilateral Yoğunlaşma Endeksi(SBT_x), bilateral (iki yanlı) ticarete bir ülkenin ticaret yaptığı ülkelerle hangi ürün veya endüstrilerde yoğunlaştığının belirlenmesi için kullanılır. Bu

endeks aşağıdaki gibi formüle edilir; $SBT_x = \frac{\frac{X_{ijk}}{X_{ijt}}}{\frac{X_{ikt}}{X_{it}}}$

X_{ijk} : i ülkesinin j ülkesine k endüstri grubunda yaptığı ihracatı,

X_{ijt} : i ülkesinin j ülkesine toplam ihracatını,

X_{ikt} : i ülkesinin k endüstri grubundaki toplam ihracatını,

X_{it} : i ülkesinin toplam ihracatını vermektedir.

Bu çalışmada j AEB ülkeleri grubunu temsil etmektedir.

Böylece bir ülkenin bir endüstri grubunun toplam ihracatı içindeki payı ile, aynı endüstri grubunda ticaret ortağına yaptığı ihracatın payı karşılaştırılmaktadır. SBT_x endeksinin 1'den büyük olması bu ülkenin ticaret ortağı ile iki yanlı ticaretinde söz konusu endüstri grubunda yoğunlaştığı anlamına gelebilir. Aynı endeksi sektörel ithalatta bilateral yoğunlaşmayı hesaplamak için de uyarlamak mümkündür.

Ticarette Tamamlayıcılık Endeksi(TCI), özellikle bölgelerarası ticaret ilişkilerinde ülkelerin ihracat ve ithalatının ne derece uyumlu eşleştiğini göstermesi açısından önemlidir. Endeks bir ülkenin ihracat

kompozisyonu ile diğer ülke ya da ülke grubunun ithalat kompozisyonunun benzerliğini göstermektedir. Ticarete Tamamlayıcılık Endeksi(TCI) aşağıdaki gibi formüle edilir; $TCI = 100 \sum \frac{|X_{ij}-mik|}{2}$

Xij: j ülkesinin i malı ihracatının ülkenin toplam ihracatı içindeki payını,

mik: k ülkesinin i malı ithalatının ülkenin toplam ithalatı içindeki payını vermektedir.

Endeks 1 ve 0 arasında değerler almaktadır. Endeks değerinin 1'e yakın olması, tamamlayıcılık ilişkisinin o kadar iyi olduğu anlamına gelmektedir.

Literatür

Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) konusunda literatürde birçok çalışma yer almaktadır. Literatürde yer alan çalışmaların genelde uluslararası ilişkiler alanında olduğu görülmektedir. Birliğin, ekonomik yönünü araştıran da birçok çalışma vardır. Bu çalışmanın içeriği açısından literatür kısmında AEB'nin ekonomik yönünü araştıran yerli ve yabancı yayınlara yer verilmektedir.

Robert Tumanyan çalışmasında, çekim modeli ile AEB'nin ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkileri 58 ülke üzerinden 2005-2016 yılları için analiz etmiştir. Sonuç olarak; AEB'nin çoğunlukla ticaret saptırıcı, düşük düzeyde de ticaret yaratıcı etkiler yarattığı tahmin edilmiştir (Tumanyan, 2018).

Miljkovic, AEB ülkeleri ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalamış olan Sırbistan'a, bu anlaşmanın ne gibi etkileri olabileceğini çekim modeli ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda, anlaşmanın Sırbistan'ın gayrisafi yurtiçi hasılasına pozitif yönde etki ettiği tahmin edilmiştir (Miljkovic, 2018).

Sugaipova 2015 yılında yayınladığı tezinde, 2010-2013 yılları itibariyle 45 ülkenin verilerini ele alarak AEB'ni analiz etmiştir. Analiz sonucu birliğin AEB ülkeleri arasında ticareti artırdığını destekler niteliktedir (Sugaipova, 2015).

Miyares tezinde yine AEB'ni ele almış ve 2006-2015 yılları itibariyle 51 ülkenin ticaret verileri ile analiz yapmıştır. Sonuç olarak AEB'nin, üye ülkeler arasında ticaret saptırıcı etki yarattığı tespit edilmiştir (Miyares, 2017).

Yayımlanan bir raporda, Avrupa Birliği-AEB arasında olası bir bütünleşmenin olası sonuçları analiz edilmeye çalışılmıştır. Yöntem olarak dış ticaret analizlerinde kullanılan GTAP Modeli kullanılmıştır (Vinokurov, et al., 2016).

Adarov'un 2018 yılında yayınladığı raporunda, 188 ülkenin 2000-2015 verileri çekim modeli ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda AEB üyesi ülkelerde ticaret saptırıcı etki görülmüş, diğer ülkelerde ise ticaret yaratıcı etki görülmüştür (Adarov, 2018).

Mustafa Batuhan Tufaner, Hasan Boztoprak ve İlyas Sözen'in birlikte ele aldığı çalışmada, 1998-2016 dönemi için Türkiye'nin Avrupa ve Asya ülkeleriyle genel ihracat ve ithalat talebi VAR modeli ile incelenmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'nin AEB ülkelerine olan net ihracatının GSYİH'ya katkısının arttığı görülmüştür (Tufaner, Boztoprak, & Sözen, 2017).

Görüldüğü gibi AEB ile ilgili pek çok çalışma mevcuttur. Her çalışmanın birliğin etkilerini ortaya koymak adına kullandığı yöntem kendine özgüdür. Bu çalışmanın özgün değeri ise; Türkiye'nin AEB ülkeleri ile dış ticaretini çeşitli dış ticaret endeksleri ile analiz eden ve SITC Rev3 2 digit veriler ile de sektörel bazda analizlere yer veren ilk çalışma olmasıdır. Çalışmanın bundan sonraki bölümleri bu doğrultuda oluşturulmuştur. İkinci bölümde ekonomik bütünleşmelerden kısaca söz edilmekte ve ardından AEB tanıtılmaktadır. Sonrasında AEB'nin Türkiye ile ilişkisi sözü edilen endeksler de kullanılarak incelenmektedir.

Ekonomik Bütünleşmeler

Entegrasyon kelimesi, köken olarak Latince "Integratio" kelimesinden gelmektedir. Türk Dil Kurumuna göre Türkçe anlamı "Bütünleşme ve Uyum" dur (Türk Dil Kurumu, 2020). İktisat literatüründe "Ekonomik Entegrasyon" ve "Ekonomik Bütünleşme" kavramları eş anlamlı olarak kullanılmaktadır⁴.

⁴ Çalışmada "Ekonomik Bütünleşme" terimi kullanılacaktır.

Ekonomik bütünlüŖmenin tanımı ile ilgili iktisatçıların tam bir uzlaşısı bulunmamaktadır. Fakat genel itibariyle Ŗu Ŗekilde bir tanım yapılabilir: Ekonomik bütünlüŖme; dış ticaretin öndeki kısıtlamaları kaldıran, üye ölkelerin ekonomik yapılarını birbirlerine yakınlılaştıran ve uyumlarını artıran bir oluşumdur. BütünlüŖmelerin, ekonomik refahı; ölkelerarası emek ve sermaye hareketliliği, ticaretin serbestleşmesi, üretimde verimlilik artışları ve optimal kaynak kullanımı vb. yollarla artırdığı görüşü yaygın olarak kabul görmektedir. Bu konuda ki tüm anlaşmazlıklara rağmen üç temel hususta bir uzlaşı vardır (Balkır & Demirci, Uluslararası Ekonomik BütünlüŖme ve Avrupa Topluluğu, 1988, s. 9):

1. Ekonomik bütünlüŖme temelde iş bölümüne dayanır.
2. Ekonomik bütünlüŖmenin ileri aşamalarında mal ve hizmetlere ek olarak üretim faktörlerinin de serbest dolaşımı öngörülmektedir.
3. Ekonomik bütünlüŖme, mal ve hizmetlerin ve üretim faktörlerinin kaynağına ve gideceği yere göre ayırım görmemesi halidir.

Ölkelerin ekonomik bütünlüŖmelere yönelmesinin bazı sebepleri vardır. Bunlar:

1. Ölkeler bölgesel ekonomik bütünlüŖmeler yoluyla üretim kapasitelerini, kaynak verimliliğini ve toplumsal refahlarını artırmak istemektedirler (Seyidoğlu, 2015, s. 240).
2. Ölkeler ticaret gelirlerinin azalmaması için, ticaret yaptıkları ölkeler sayısını artırmak ve farklılaştırmak yani dış ticarete ölkeler çeşitlendirilmesi yoluna gitmek istemektedirler.
3. Az gelişmiş ölkeler, gelişmiş ölkelere kıyasla dezavantajlı oldukları alanları (kaynak verimsizliği, teknolojik yetersizlikler, yetişmiş işgücü yetersizliği vb.) avantajlı hale getirmek istemektedirler.
4. Ekonomik bütünlüŖmeler vasıtasıyla ölkeler belli bir ekonomik blok oluşturarak, dünya siyasetinde etkin bir rol oynamak istemektedir.
5. Çevre ölkelerinin ekonomik bütünlüŖmelere girmesi sonucunda, bunun dışında kalıp olumsuz etkilenmek istemeyen ölkeler de ekonomik bütünlüŖmelere katılma ihtiyacı duymaktadır (Balkır, 2010, s. 3).
6. Son olarak, ölkeler artan rekabetin etkilerini başka ölkelerle güç birliği yaparak aşmak istemektedir.

Yukarıda söz edilen sebeplerden dolayı birçoğ ölkeler ekonomik bütünlüŖmelere yönelmektedir.

Ekonomik bütünlüŖme türleri konusunda da iktisatçıların arasında tam bir uzlaşı bulunmamaktadır. Balassa'ya göre, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlik ve tam ekonomik bütünlüŖme olarak beş adet bütünlüŖme türü vardır (Balassa, 1969, s. 2). Bazı iktisatçıların, bu bütünlüŖme türlerine ek olarak tercihli ticaret anlaşmalarını da bir bütünlüŖme türü olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada bütünlüŖme türleri olarak; tercihli ticaret anlaşmaları, serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birlik kabul edilmektedir. Söz konusu bütünlüŖme türlerine kısaca değinmenin faydalı olacağı düşünölmektedir.

a) **Tercihli Ticaret Anlaşmaları:** En dar kapsamlı bütünlüŖme türüdür. Anlaşmaya taraf ölkeler, karşılıklı olarak belirledikleri bazı mallara düşük gümrük tarifeleri uygularlar. 1932 yılında İngiltere ile Commonwealth ölkeleri arasında imzalanan tercihli sistem anlaşması bu tür anlaşmaların ilk örneğini oluşturmaktadır (İyiboğkurt, 1995, s. 208).

b) **Serbest Ticaret Anlaşması:** Bu bütünlüŖme türünde ölkeler kendi aralarında uyguladıkları gümrük tarifelerini ve kotaları kaldırmakta fakat; birlik dışındaki ölkelere kendi tarifelerini uygulamaya devam etmektedirler (Pehlivan & Utkulu, 2015, s. 4).

c) **Gümrük Birliği:** Ölkeler kendi aralarında tüm ticareti kısıtlayıcı engelleri ortadan kaldırmakta ve birlik dışı ölkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamaktadırlar (Lindberg, 1963, s. 17). En önemli örneğlerini Hollanda, Belçika ve Lüksemburg tarafından oluşturulan Benelüks Gümrük Birliği ve 1957 yılında kurulmuş olan Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) oluşturmaktadır.

d) **Ortak Pazar:** Bu bütünlüŖme türünde gümrük birliğine ek olarak emek ve sermaye faktörleri ölkeler arasında serbestçe dolaşabilmektedir. Ayrıca çeşitli ekonomik ve sosyal politikaların uyumlaştırılması, ortak pazarın devamlılığı açısından önem taşımaktadır. Günümüzde Avrupa Birliği adını alan Avrupa Topluluğu ortak pazarın en bilinen örneğidir (Şanlı, 2008, s. 16).

e) **Ekonomik Birlik:** Üye ülkeler bu bütünleşme türünde ekonomik, mali ve sosyal politikaları da koordine etmektedirler. Ayrıca bu bütünleşme türünde, tek bir piyasa sistemi, tek bir merkez bankası ve ortak bir dış ticaret politikası zorunludur. En iyi örneği, Avrupa Birliğidir.

Tablo 1. Ekonomik Bütünleşme Aşamaları ve Özellikleri

Tercihli Ticaret Anlaşması	Serbest Ticaret Anlaşması	Gümrük Birliği	Ortak Pazar	Ekonomik Birlik
Anlaşmaya konu olan belli mallarda vergi indirimleri	Üye ülkeler arasında serbest ticaret	Üye ülkeler arasında serbest ticaret	Üye ülkeler arasında serbest ticaret	Üye ülkeler arasında serbest ticaret
	Birlik dışı ülkelerle karşılıklı müzakerelerle oluşturulan dış ticaret politikası	Birlik dışı ülkelere karşı ortak ve korumacı önlemler	Birlik dışı ülkelere karşı ortak ve korumacı önlemler	Birlik dışı ülkelere karşı ortak ve korumacı önlemler
			Üyeler arasında faktörlerin serbest hareketi Ortak para ve maliye politikaları	Üyeler arasında faktörlerin serbest hareketi Ortak para ve maliye politikaları

Kaynak: (Ateş, 2017, s. 8)

Avrasya Ekonomik Birliği Nedir?

Avrasya Ekonomik Birliği, Avrasya coğrafyasında bulunan, özellikle de eski Sovyet ülkelerini bir araya getirmeyi amaçlayan bir organizasyondur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya öncülüğünde Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) 1991 yılında kurulmuştur. Bu topluluğun bir amacı da birlik üyesi ülkelerin ekonomik bağlarını kuvvetlendirmektir. Fakat BDT bu misyonunu yerine getirememiştir. Bunun üzerine taraf ülkeler farklı arayışlara yönelmişlerdir.

Avrasya Ekonomik Birliği ilk olarak 1994 yılında dönemin Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından dile getirilmiştir. Birliğin kurulmana ilişkin süreç 6 Ocak 1995 tarihinde Rusya ile Beyaz Rusya arasında imzalanan gümrük birliği anlaşması ile başlamıştır (Karluk R., 2015, s. 339). Kuruluş metni 10 Ekim 2000 tarihinde Rusya, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan cumhurbaşkanlarıca imzalanmıştır. 7 Ekim 2005 yılında Özbekistan birliğe dahil olmuş fakat 2008 yılında üyeliğini dondurmıştır. 29 Mayıs 2014 tarihinde ise Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan Avrasya Ekonomik Birliği anlaşmasını imzalamıştır. Ardından 9 Ekim 2014 tarihinde Ermenistan ve son olarak 1 Mayıs 2015 tarihinde Kırgızistan birliğe üye olmuştur. Günümüzde birliğin üye sayısı beştir.⁵ Moldova ise birliğin tek gözlemci üyesidir. AEB'nin Mısır, Vietnam ve Sırbistan ile serbest ticaret anlaşması bulunmaktadır. Çin ve İran ile serbest ticaret anlaşması imzalanmış olmakla birlikte, tarafların iç onay süreçlerinden sonra anlaşmaların yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Özellikle Çin ile imzalanan anlaşma hem Rusya merkezli AEB, hem de Çin merkezli Bir Kuşak Bir Yol Girişiminin geleceği için çok önemlidir. Bu anlaşma ile birlikte iki oluşum da taraflarca tanınmış ve kabul edilmiştir (Shuiyu ve Nan, 2018).

Birlik üyeleri 2018 yılı itibariyle; dünya GSYİH'sının %2,2'sine, dünya endüstriyel üretiminin %2,2'sine, dünya ticaret hacminin %2,8'ine, dünya nüfusunun %2,4'üne, dünya petrol üretiminin %14,5'ine, dünya doğalgaz üretiminin %20,2'sine, dünya tarım üretiminin %5,5'ine sahiptir.

Birliğin ana amacı; mal, hizmet, işgücü ve sermayenin ülkeler arasında serbest dolaşımını, birlik içindeki ekonomilerin şeffaflığını sağlamak ve bu sayede karşılıklı yatırımları arttırmaktır (Keleş, 2018, s. 1). Birliğin kuruluş nedenleri (Alım & Aksu, 2019, s. 3);

1. Soğuk savaş sonrası kaybettiği ekonomik ve jeopolitik gücünü geri kazanmak isteyen Rusya'nın bölge ülkeleriyle yakınlaşarak bu amacına ulaşmak istemesi,
2. Üye ülkelerin ticaret partnerlerini çeşitlendirme isteği,
3. Üye ülkelerin, Avrupa Birliği'nin sağladığı ekonomik yakınlaşmanın benzerini Avrasya coğrafyasında gerçekleştirme isteğidir.

Avrasya Ekonomik Birliği 2015 yılı itibariyle faaliyete geçmiştir fakat, potansiyeline ulaşması için bazı belirsizliklerin önüne geçilmesi gerekmektedir. Birliğin Rusya'nın çıkarlarına hizmet ettiği ve eski Sovyet coğrafyasında Rusya etkisini artıracacağı yönünde çekinceler bunlardan ilkidir. İkincisi; birlik üyelerinin alt ve üst yapı eksiklerinin ticaret yaratıcı etkiyi sınırlayabileceğinin düşünülmesidir. Sonuncusu ise, Çin ve Hindistan gibi önemli bölge ülkeleri birliğe şüphayle yaklaşmasıdır.

⁵ Üye ülkeler; Rusya Federasyonu, Kırgızistan, Ermenistan, Beyaz Rusya ve Kazakistan'dır.

Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle AEB üyesi ülkeler hakkında genel bilgiler verilecektir. Ardından üye ülkeler ile Türkiye arasında gerçekleşen dış ticaret analizleri yer alacaktır. Bulgular için ülke ülke başlıkların açılması ile analizin anlatımının kolaylaştırılması hedeflenmiştir.

AEB'ni oluşturan beş ülkenin 2010-2018 dönemine ait nüfus verileri Tablo 2'de görülmektedir. AEB üyelerinin toplam nüfusunun 2018 yılı itibariyle 181,5 Milyon kişi olduğu hesaplanmıştır. Bu sayı, 2018 yılı itibariyle dünya nüfusunun yaklaşık %2,4'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 2. AEB Ülkelerinin Nüfus Verileri 2010-2018 (Milyon Kişi)

Nüfus	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ermenistan	2.877.319	2.876.538	2.884.229	2.897.584	2.912.403	2.925.553	2.936.146	2.944.809	2.951.776
Belarus	9.490.583	9.473.172	9.464.495	9.465.997	9.474.511	9.489.616	9.501.534	9.498.264	9.485.386
Kırgızistan	5.447.900	5.514.600	5.607.200	5.719.600	5.835.500	5.956.900	6.079.500	6.198.200	6.315.800
Kazakistan	16.321.872	16.557.201	16.792.089	17.035.550	17.288.285	17.542.806	17.794.055	18.037.776	18.276.499
Rusya	142.849.44	142.960.86	143.201.67	143.506.91	143.819.66	144.096.87	144.342.39	144.496.74	144.478.05
AEB	9	8	6	1	6	0	6	0	0
Toplamı	176.987.12	177.382.37	177.949.68	178.625.64	179.330.36	180.011.74	180.653.63	181.175.78	181.507.51
AEB/Dünya	3	9	9	2	5	5	1	9	1
a	2,6	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4	2,4

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3'te AEB üyesi ülkelerin GSYİH verileri görülmektedir. Bu verilere göre; AEB ülkelerinin toplam GSYİH'sı 2018 yılı itibariyle 1,91 Trilyon Dolar seviyesindedir. Bu miktar 2018 yılı itibariyle dünya GSYİH'sının yaklaşık %2,4'üne eşittir.

Tablo 3. AEB Ülkelerinin GSYİH Verileri 2010-2018 (ABD Doları)

GSYİH	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ermenistan	9.260.284.	10.142.111	10.619.320	11.121.465	11.609.512	10.553.337	10.546.135	11.527.458	12.433.089
Belarus	58.665.088	61.757.788	65.685.102	75.527.984	78.813.839	56.454.734	47.722.657	54.726.595	59.662.495
Kırgızistan	4.794.357.	6.197.766.	6.605.139.	7.335.027.	7.468.096.	6.678.178.	6.813.092.	7.702.934.	8.092.836.
Kazakistan	148.047.34	192.626.50	207.998.56	236.634.55	221.415.57	184.388.43	137.278.32	166.805.80	179.339.99
Rusya	1.524.917.	2.051.661.	2.210.256.	2.297.128.	2.059.984.	1.363.594.	1.282.723.	1.578.624.	1.657.554.
AEB	468.442	732.060	976.945	039.058	158.438	369.578	881.134	060.588	647.150
Toplamı	1.745.684.	2.322.385.	2.501.165.	2.627.747.	2.379.291.	1.621.669.	1.485.084.	1.819.386.	1.917.083.
AEB/Dünya	2,6	3,2	3,3	3,4	3,0	2,2	1,9	2,2	2,2

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 4'te AEB ülkelerinin ithalat verileri görülmektedir. 2018 yılı itibariyle AEB üyesi ülkelerin toplam ithalatları 443 Milyar Dolar seviyesindedir. Bu rakam, 2018 yılı itibariyle dünya toplam ithalatının yaklaşık %1,80'ine eşittir.

Tablo 4. AEB Ülkelerinin İthalat Verileri 2010-2018 (ABD Doları)

İthalat	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ermenistan	2.626.280	133	222	399	1.464.656	988	1.386.001	2.144.919	1.957.381
Belarus	154.633.3	183.200.5	190.209.99	186.840.42	147.702.73	192.830.73	102.567.21	182.969.35	193.291.51
Kırgızistan	30.899.65	52.123.37	45.226.316	36.964.084	65.647.764	76.857.917	101.066.82	143.794.00	47.342.116
Kazakistan	1.392.527.	1.995.114.	2.056.085.6	1.760.114.6	1.236.267.5	1.109.831.6	1.093.896.8	1.463.158.3	1.470.256.5
Rusya	21.600.64	23.952.91	26.625.286.	25.064.213.	25.288.597.	20.401.756.	15.162.386.	19.514.093.	21.989.573.
AEB	1.439	4.321	056	832	271	568	047	954	934
Toplamı	23.181.32	26.183.35	28.916.808.	27.048.133.	26.739.679.	21.781.277.	16.461.302.	21.306.160.	23.702.421.
AEB/Dünya	8.698	3.255	237	377	943	879	957	575	453
a	2,2	2,4	2,6	2,6	2,3	1,8	1,7	1,9	1,8

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 5'te AEB ülkelerinin ihracat verileri görülmektedir. 2018 yılı itibarıyla AEB üyesi ülkelerin toplam ihracatlarının 626 Milyar Dolar seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu rakam, 2018 yılı itibarıyla dünya toplam ihracatının yaklaşık %2,49'una eşittir.

Tablo 5. AEB Ülkelerinin İhracat Verileri 2010-2018 (ABD Doları)

İhracat	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ermenistan	1.928.927.	2.409.446.	2.927.398.	3.153.950.	3.316.273.	3.137.295.	3.495.833.	4.303.143.	4.700.517.
	462	528	423	546	474	852	404	005	402
Belarus	29.396.844	48.458.472	51.744.692	44.058.175	43.301.115	32.749.824	29.831.121	36.551.674	41.882.705
	.579	.362	.335	.676	.023	.187	.834	.171	.143
Kırgızistan	2.471.698.	3.380.167.	2.932.959.	3.099.060.	2.796.701.	2.350.024.	2.440.818.	2.638.474.	2.649.044.
	688	259	610	450	464	278	090	038	237
Kazakistan	65.502.334	89.503.257	91.747.467	91.381.254	87.108.779	52.581.510	43.714.755	55.964.356	67.300.826
	.498	.382	.851	.223	.034	.795	.378	.244	.386
Rusya	445.513.18	573.991.82	594.193.21	592.497.43	558.283.08	391.450.61	330.136.49	411.264.11	509.551.11
	9.914	5.010	7.855	2.241	7.795	2.675	8.056	4.852	1.331
AEB	544.812.99	717.743.16	743.545.73	734.189.87	694.805.95	482.269.26	409.619.02	510.721.76	626.084.20
Toplamı	5.142	8.541	6.075	3.136	6.789	7.786	6.761	2.310	4.499
AEB/ Dünya	2,86	3,19	3,25	3,12	2,90	2,26	1,96	2,22	2,49

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 6'da AEB üyesi ülkelerin kendi aralarında gerçekleşen ihracat ve ithalatın, toplam ihracat ve ithalatları içindeki payları görülmektedir. Rusya ve Kazakistan'ın AEB üyesi ülkelerin dış ticaretlerinde yüksek paylara sahip oldukları söylenebilmektedir. Özellikle Beyaz Rusya'nın dış ticarete Rusya'ya çok bağımlı olduğu görülmektedir. Beyaz Rusya'nın sırasıyla ihracat ve ithalatında Rusya'nın payının, %38,19 ve %58,39 olduğu hesaplanmıştır. Kırgızistan'ın dış ticaretinde ise Kazakistan'ın payının yüksek olduğu gözlenmektedir. Kırgızistan'ın sırasıyla ihracat ve ithalatında Kazakistan'ın payı %14,73 ve %11,39'dur.

Tablo 6. AEB Üyesi Ülkelerin Kendi Aralarında Gerçekleştirdikleri Ticaretin Toplam İhracat ve İthalatlarına Oranları (%)

ÜLKELER	İHRACAT	İTHALAT
ERMENİSTAN	RUSYA	26,93
	BELARUS	0,49
	KIRGIZİSTAN	0,04
	KAZAKİSTAN	0,41
BELARUS	RUSYA	38,19
	ERMENİSTAN	0,11
	KIRGIZİSTAN	0,36
	KAZAKİSTAN	2,32
KIRGIZİSTAN	RUSYA	19,43
	BELARUS	0,58
	ERMENİSTAN	0,02
	KAZAKİSTAN	14,73
RUSYA	ERMENİSTAN	0,28
	BELARUS	4,99
	KIRGIZİSTAN	0,34
	KAZAKİSTAN	2,88
KAZAKİSTAN	RUSYA	8,69
	BELARUS	0,18
	KIRGIZİSTAN	0,99
	ERMENİSTAN	0,01

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Günümüzde mevcut çok sayıda ekonomik bütünleşme bulunmaktadır. Bu bütünleşmeleri üç ana büyük blok olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bunlar; Avrupa kıtasında yer alan Avrupa Birliği, Asya-Pasifik ülkelerini kapsayan Asya-Pasifik Ekonomik İş Birliği Forumu (APEC) ve Kuzey Amerika'da yer alan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA)'dır (Savrul & Özel, 2014, s. 46). AEB kapsadığı alan ve ekonomik büyüklüğü ile dördüncü büyük bütünleşme bloğu olma potansiyeline sahiptir.

Bu potansiyeline rağmen, AEB'nin şuan ki haliyle tam bir ekonomik birlik olduğunu söylemek zordur. Çünkü ekonomik birlik adı verilen ekonomik bütünleşme türünde; ulusal politikaların uyumlaştırılması, tek bir para sistemine geçiş, ortak merkez bankasının kurulması ve dış ticaret

politikalarının uyumlaştırılması gerekmektedir. AEB'ne bakıldığında ise, bu konularda çalışmalar olmakla birlikte halen somut adımların atılmadığı görölmektedir.

Avrasya Ekonomik Birliği ve Türkiye

Türkiye, üç kıtanın keşiştiği bir konumda yer almaktadır. Bu yüzden, Avrasya ile etkileşim içerisinde olması Türkiye için coğrafyanın neden olduğu bir zorunluluktur. Tarihsel süreç içerisinde coğrafyanın yanında, farklı faktörlerin de etkisiyle bu etkileşimin boyutu değişiklik göstermiştir.

Temelleri 16.yy'da atılmakla birlikte, özellikle Tanzimat Fermanı ile Türklerin batılılaşma eğilimleri hızlanmıştır. Cumhuriyet döneminde de aynı eğilim devam etmiştir. Bunun sonucunda Türkiye ile Avrupa arasında zaten var olan köklü ilişki daha da kuvvetlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Soğuk Savaş döneminde de Türkiye, Batı Bloku içinde yer almıştır. Batı Blokunun askeri oluşumu olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization, NATO) ne üye olan Türkiye, aynı blokun ekonomik oluşumlarından biri olan Avrupa Birliği'ne üyeliği ise kendine hedef olarak belirlemiştir. 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile Avrupa Birliği'ne (o dönem adı Avrupa Ekonomik Topluluğu) dahil olmak adına ilk adım atılmıştır. 1987 yılında ise tam üyelik başvurusu yapılmıştır. Türkiye 1996 yılında Avrupa Birliği'ne üye olmadan, Avrupa Birliği'nin Gümrük Birliği'ne dahil olmuştur. 1999 yılında Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi adayı olduğu kabul edilmiş ve 2005 yılında Türkiye ile Avrupa Birliği arasında üyelik müzakereleri başlamıştır.

Türkiye bu süreçte, Asya ölkeleri ile olan ilişkilerine yeterli önemi verememiştir. Tarihsel ve kültürel anlamda derin bağlarının bulunduğu bu coğrafyanın ihmal edilmesi, Türkiye'nin hem bölgede daha aktif rol alması hem de ekonomik faydalar elde etmesi açısından eksiklikler ortaya çikarmıştır. Bu eksikliklerin giderilmesi için, AEB ile olan ilişkilerin geliştirilmesi önemlidir.

Türkiye'nin, Avrupa Birliği üyelik sürecinde yaşanan sıkıntılar ve bu süreçte Türk toplumu tarafından çiftte standart olarak nitelendirilen Avrupa'nın bazı eylemleri sonucunda Avrupa Birliği üyeliğine olan bakış açısını değişirmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi ve sonrasında, Avrupa Birliği'nden beklenen desteğin alınamaması ve yaşanan birkaç siyasi kriz sonucunda Türkiye farklı alternatiflere sıcak bakar hale gelmiştir.

Bazı hükümet yetkililerinin AEB hakkında bazı demeçleri olmuştur. Dönemin Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi'nin, Pamukkale'de 13 Aralık 2014'de düzenlenen Serbest Bölgeler Çalıştayında yaptığı konuşmada, "Avrasya Gümrük Birliği, Türkiye için vazgeçilmezdir. Biz orada olmak zorundayız. Körfez İşbirliği Teşkilatı içinde olmak zorundayız. Orta Afrika Birliği denen... birliğin içinde yer almak zorundayız" diyerek Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği'nde yer almasını savunmuştur (Karluk S. R., 2015). Bu demeçle, Türkiye'nin Avrupa Birliği dışındaki ekonomik bütünleşmelere sıcak bakmakta olduğu mesajı verilmiştir.

Diğer taraftan, 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ve Katma Protokol değişmeden ya da feshedilmeden Türkiye'nin AEB üyesi olması imkansız görünmektedir. Ankara Anlaşmasının Gümrük Birliği ile ilgili 1.Bölümünün 10. Maddesine göre ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının 16.Maddesine göre, Türkiye kendi ticaret politikasını Avrupa Birliğinin ticaret politikasına uyumlu hale getirmek zorundadır. "Bu uyum, hem otonom rejimleri hem de üçüncü ölkelerle tercihli anlaşmaları kapsar." şeklindeki ifade, Türkiye'nin üçüncü ölkelerle herhangi bir ekonomik bütünleşme içerisinde girmesine engel olmaktadır (AB Bakanlığı, 1995). Bu maddeler değişmediği sürece Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kuralları sebebiyle, Türkiye'nin aynı anda iki farklı gümrük birliğine üye olması mümkün olmayacaktır. Fakat Türkiye için Avrasya pazarı önemli bir Pazar olma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle Türkiye-AEB ilişkilerinin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Türkiye'nin AEB üyeliğinin önünde farklı sorunlar da mevcuttur. Birincisi; Türkiye, AEB üyesi olan Ermenistan ile siyasi sorunlar yaşamaktadır. Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır, 1993 yılında Türkiye tarafından tek taraflı olarak kapatılmıştır (Aras, 2009). Türkiye'nin AEB üyesi olması durumunda Ermenistan ile sınır kapısını açması gerekmektedir. Türkiye'nin üyeliğine Ermenistan'ın kayıtsız şartsız olumlu bakması pek olası görölmemektedir. Ermenistan, Türkiye'nin üyeliğini kabul etmek karşılığında, sözde Ermeni soykırımının tanınması, tazminat ve toprak gibi isteklerde bulunarak Türkiye'nin üyeliğini bir çikmaza sokma potansiyeli taşımaktadır.

İkincisi; AEB üyesi ölkelerinin tamamı eski Sovyetler Birliği içinde yer almaktadır. Bu nedenle, ortak tarihsel ve kültürel bağları mevcuttur. Türkiye'nin ise bu ölkelerle böyle bir bağı bulunmamaktadır. Bu

durum Türkiye'nin üyeliği veya muhtemel üyeliği sonrasında sıkıntılara neden olabileme potansiyeline sahiptir (Keleş, 2018, s. 8).

Son olarak; Rusya'nın AEB'ni kurma amacının eski Sovyet ülkelerindeki nüfuzunu arttırmak olduğu düşünülmektedir. Özellikle Orta Asya ülkeleri ile kökensel ve kültürel bağları olan ve güçlü bir ekonomiye sahip olan Türkiye'nin birlik içinde yer almasının Rusya açısından istenen bir durum olup olmayacağı belirsizliğini korumaktadır (Karluk R. , 2015, s. 342).

Buna ek olarak; AEB üyesi olmak Türkiye'ye bazı faydalar sağlama potansiyeline de sahiptir. Birincisi; Türkiye birlik üyesi olduğu takdirde, kültürel açıdan derin bağları olan Türki Cumhuriyetlerin bazılarıyla aynı ekonomik bütünleşme içerisinde yer almış olacaktır. Bahsedilen derin bağların sonucunda, Türkiye bu ülkelerle gerçekleştirdiği ihracat ve ithalatını artırarak ekonomik bağlarını kuvvetlendirebilecektir.

Öte yandan, 2008 Küresel Krizi sırasında Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı olan Avrupa Birliği ekonomilerinde bir daralma yaşanmıştır. Bu daralma Türkiye'nin ihracat rakamlarının azalmasına neden olmuştur. Bunun nedeni olarak, Türkiye'nin ihracatını çeşitlendirmedeği yani belli ülkelere fazlaca yoğunlaştığı sonucuna varılmıştır. Bu bakımdan, AEB'ne üye olmak veya ekonomik ilişkileri arttırmak, Türkiye'nin ihracatını çeşitlendirmesine de hizmet edecektir.

Tablo 7'de Türkiye'nin 2010-2019 yılları içinde AEB ülkelerine gerçekleştirdiği ihracatın, toplam ihracatı içindeki payları görülmektedir. Tablonun son satırı ise, Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde AEB ülkelerine yapmış olduğu ihracatın payını göstermektedir. 2010-2015 döneminde bu payın %4-5 civarında olduğu fakat 2015 yılında Türkiye ile Rusya arasında yaşanan Rus savaş uçağının düşürülmesi olayı sonrasında ise bu oranın %2 civarına indiği görülmektedir. İlerleyen dönem de ise bu kriz aşılmış ve ihracat payları yükselmiştir.

Tablo 7. Türkiye'nin AEB Ülkelerine Yaptığı İhracat ve İthalatın, Toplam İhracat ve İthalatı İçindeki Payları (%)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İhracat	5,06	5,45	5,43	5,73	4,83	3,36	2,12	2,70	2,92	3,25
İthalat	12,49	10,87	12,22	10,75	11,04	10,51	8,29	9,11	10,63	11,87

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 8'de 2011-2019 yılları itibariyle Türkiye'nin AEB üyelerine gerçekleştirdiği ihracatın bütünleşik büyüme hızlarının ve Türkiye'nin toplam ihracat bütünleşik büyüme hızları görülebilmektedir. Tablodan görüldüğü gibi, sadece Belarus ve Kırgızistan'ın ihracat bütünleşik büyüme hızlarının, Türkiye'nin ihracat bütünleşik hızlarının üstünde gerçekleştiği görülmüştür. AEB'ne yapılan toplam ihracatın bütünleşik büyüme hızlarının 2015 yılından itibaren negatife döndüğü görülmüştür.

Tablo 8. Türkiye'nin AEB Üyelerine Gerçekleştirdiği İhracatın Bütünleşik Büyüme Hızları

İhracat	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Ermenistan		1291,9	291,8	74,6	-100,0	-100,0	-35,6	-3,1	-14,3	-24,6
Belarus		24,8	19,1	17,6	9,9	1,9	11,5	12,4	11,3	11,0
Kırgızistan		39,5	41,2	44,3	34,4	17,9	15,6	15,0	14,3	13,0
Kazakistan		15,7	14,2	8,3	4,5	-1,7	-4,4	-1,3	-2,0	-1,0
Rusya		29,5	20,1	14,6	6,5	-5,0	-15,1	-7,2	-3,8	-3,1
AEB		27,6	19,8	14,7	7,2	-3,4	-10,2	-4,3	-2,0	-1,4
Türkiye		18,5	15,7	10,1	8,5	4,8	3,8	4,7	5,0	4,7

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 9'da 2011-2019 yılları itibariyle Türkiye'nin AEB üyelerinden gerçekleştirdiği ithalatın bütünleşik büyüme hızları ve Türkiye'nin toplam ithalat bütünleşik büyüme hızları görülebilmektedir. Tabloda görüldüğü üzere, sadece Kırgızistan'ın ithalat bütünleşik büyüme hızlarının (2013 yılı hariç), Türkiye'nin ithalat bütünleşik büyüme hızlarının üstünde gerçekleştiği görülmüştür. Benzer şekilde,

AEB'nden yapılan ithalatın 2015 yılından itibaren bütünlük büyüme hızlarının negatif olduğu görülmüştür.

Tablo 9. *Türkiye'nin AEB Üyelerinden Gerçekleştirdiği İthalatın Bütünlük Büyüme Hızları*

İthalat	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Ermenistan	-100,0	-99,1	-94,7	-13,6	-79,3	-10,1	-2,9	-3,6	-3,7	
Belarus	18,5	10,9	6,5	-1,1	4,5	-6,6	2,4	2,8	-0,4	
Kırgızistan	68,7	21,0	6,2	20,7	20,0	21,8	24,6	5,5	2,2	
Kazakistan	43,3	21,5	8,1	-2,9	-4,4	-3,9	0,7	0,7	-0,6	
Rusya	10,9	11,0	5,1	4,0	-1,1	-5,7	-1,4	0,2	-0,7	
AEB	13,0	11,7	5,3	3,6	-1,2	-5,5	-1,2	0,3	-0,7	
Türkiye	29,8	12,9	10,7	6,9	2,2	1,1	3,4	2,3	1,0	

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 10'da Türkiye'nin AEB üyesi ülkelere ayrı ayrı ve toplulaştırılmış halde yapmış olduğu ihracatın bilateral ihracat yoğunlaşma endeksleri⁷ görülmektedir. Değerlerin 1'den büyük olması o ülke ile yoğunlaşmanın bulunduğunu göstermektedir. 2010-2019 dönemi incelendiğinde, kapalı olan sınır kapısının da etkisiyle Ermenistan ile ihracatta bir yoğunlaşma söz konusu değildir. Belarus ile ihracat anlamında özellikle 2016 yılından sonra bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Kırgızistan ve Kazakistan ile bahsi geçen tüm dönemlerde bir yoğunlaşma mevcuttur, özellikle Kırgızistan'a ihracattaki yoğunlaşmanın çok yüksek olduğu, bu sebeple Türkiye için Kırgızistan'ın pazar ülke olduğu söylenebilmektedir. Rusya ile 2010-2015 yılları arasında yoğunlaşma olduğu, yaşanan uçak düşürme hadisesinden sonra 2016 ve 2017 yıllarında yoğunlaşmanın ortadan kalktığı, 2018 yılında ise tekrardan eşit değer olan 1'e ulaştığı da görülmektedir. Türkiye'nin, AEB ülkelerine yaptığı ihracat toplulaştırıldığında ise, tüm dönemler itibariyle yoğunlaşmanın olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 10. *AEB Üyesi Ülkelerin ve AEB'nin Topplulaştırılmış Bilateral İhracat Yoğunlaşma Endeksleri (2010-2018)*

BT-İhracat	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ermenistan	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Belarus	1,06	0,80	0,77	1,07	0,95	0,93	1,76	1,69	1,57
Kırgızistan	8,74	8,91	13,19	19,41	22,87	18,60	18,58	19,09	21,30
Kazakistan	2,09	1,77	1,75	1,76	1,70	2,12	2,09	1,95	1,55
Rusya	1,74	1,74	1,69	1,82	1,62	1,36	0,77	0,97	1,00
AEB	1,77	1,71	1,67	1,83	1,66	1,49	1,08	1,22	1,17

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 11'de Türkiye'nin AEB üyesi ülkelere ayrı ayrı ve toplulaştırılmış halde yapmış olduğu ithalatın bilateral ithalat yoğunlaşma endeksleri görülmektedir. Ermenistan ve Belarus ile incelenen dönemler itibariyle bir yoğunlaşma söz konusu değildir. Kırgızistan ile ithalatta sadece 2015,2016 ve 2017 yıllarında yoğunlaşma mevcuttur. Kazakistan ve Rusya ile ithalat yoğunlaşmasının yüksek olduğu gözlenmektedir. AEB üyesi ülkelere gerçekteştirilen ithalat toplulaştırıldığında da incelenen tüm yıllarda yoğunlaşma olduğu görülmektedir.

Tablo 11. AEB Üyesi Ülkelerin ve AEB'nin Topplulaştırılmış Bilateral İthalat Yoğunlaşma Endeksleri (2010-2018)

BT-İthalat	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ermenistan	0,06	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00	0,03	0,04	0,03
Belarus	0,42	0,34	0,37	0,36	0,32	0,59	0,35	0,48	0,52
Kırgızistan	0,79	0,94	0,67	0,50	0,96	1,53	2,18	2,71	0,94
Kazakistan	3,13	3,53	3,13	2,51	2,09	2,47	2,88	3,29	3,58
Rusya	6,67	5,32	5,58	4,84	5,70	7,29	5,92	5,74	7,06
AEB	5,61	4,58	4,76	4,14	4,77	5,94	4,95	4,92	5,91

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 12'de AEB üyesi ülkeleri ile Türkiye arasında 2010-2018 yıllarında gerçekleşen doğrudan yabancı ve portföy yatırımları görülmektedir. Doğrudan yatırım verilerine baktığımızda yalnızca 2012 ve 2016 yıllarında AEB ülkelerinden gelen doğrudan yabancı yatırımların, bu ülkelere yapılan doğrudan yatırımlardan fazla olduğunu söylemek mümkündür. Portföy yatırımlarında ise, tüm yıllar itibariyle Türkiye'den AEB ülkelere yatırım çıkışı olduğu görülmektedir.

Tablo 12. AEB Ülkeleri ile Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım ve Portföy Yatırımları (Milyon \$)

Doğrudan Yabancı Yatırımlar			Portföy Yatırımları				
Varlıklar	Yükümlülükler	Net	Varlıklar	Yükümlülükler	Net		
2010	56425	51097	5328	2010	50579	17602	32977
2011	72025	69530	2495	2011	68850	-4713	73563
2012	50598	64497	-13899	2012	64230	16992	47238
2013	88477	79842	8635	2013	79224	3216	76008
2014	59829	29682	30147	2014	29339	-17768	47107
2015	25536	14575	10961	2015	13561	-16508	30069
2016	25829	50379	-24550	2016	49765	1022	48743
2017	37685	33163	4522	2017	33295	11392	21903
2018	26738	9137	17601	2018	9003	-13051	22054

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 13'te Türkiye'nin 2019 yılı itibariyle AEB ülkeleri ile gerçekleştirdiği ihracat ve ithalatının teknoloji yoğunlukları görülmektedir. Tabloda AEB Toplam satırında, AEB ülkeleriyle Türkiye arasındaki ticaretin teknoloji yoğunluklarına göre ayrımı yer almaktadır. Türkiye sütununda, Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatının teknoloji yoğunluklarına göre ayrımı mevcuttur. Türkiye/AEB sütununda ise, Türkiye'nin teknoloji yoğunluklarına göre toplam ihracat ve ithalatının, teknoloji yoğunluklarına göre AEB ülkeleriyle yaptığı ihracat ve ithalatına oranları görülmektedir. Teknoloji yoğunlukları ayrımı yapılrken (Foders, 1995) çalışmasındaki ayrım kullanılmıştır.

Tablo 13. Türkiye ile AEB Ülkeleri Arasındaki Ticaretin Teknoloji Yoğunlukları (Milyon \$, %)

2019	İleri Teknoloji Ürünleri		Orta Teknoloji Ürünleri		Düşük Teknoloji Ürünleri	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
AEB Toplam	449.022.469	68.772.355	1.379.868.158	5.873.026.038	3.535.072.489	18.114.016.274
Türkiye	16.311.527.516	38.589.317.913	59.779.190.357	64.671.954.185	95.412.344.872	99.444.200.830
Türkiye/AEB	2,75	0,18	2,31	9,08	3,71	18,22

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablodan Türkiye'nin toplam ileri teknoloji ürünleri ihracatının %2,75'ini, orta teknoloji ürün ihracatının %2,31'ini ve düşük teknoloji yoğunluklu ürün ihracatının ise %3,71'ini AEB ülkeleriyle gerçekleştirdiği görülmektedir. Türkiye'nin ileri teknoloji ithalatında, AEB ülkelerinin payının %0,18, orta teknolojide %9,08 ve düşük teknoloji ürünlerinde ise %18,22'dir. Buna göre, AEB ülkelerinden düşük ve orta teknoloji ürünlerin ithal edildiği; ihracatta ise pay anlamında daha dengeli bir seyir izlendiği

söylenebilmektedir. Buradan Türkiye'nin AEB ülkelerinden düşük teknoloji ürünler ithal edip, daha fazla teknoloji yoğunluğu olan ürünleri ihraç edebileceği sonucu çıkarılabilmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, AEB üyesi beş ülke ile Türkiye arasında gerçekleşen ihracat ve ithalat verileri sektörel bazda incelenmektedir. Sektörel bazda yapılan analizlerde Sektörel Bilateral İhracat/İthalat Yoğunlaşma Endeksi (SBT) ve Ticarete Tamamlayıcılık Endeksi (TIC) kullanılmaktadır. Hesaplamalarda kullanılan veriler SITC Rev3 2 digit olarak ele alınmaktadır.

Ermenistan-Türkiye Ticari İlişkileri

Türkiye ile Ermenistan ticari ilişkileri, siyasi sebeplerden dolayı son derece sınırlıdır. Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır, Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesini işgal etmesi sebebiyle 1993 yılında Türkiye tarafından tek taraflı olarak kapatılmıştır. Bu nedenle Türkiye ile Ermenistan arasındaki ticaret hacmi düşük düzeydedir.

Tablo 14. *Türkiye-Ermenistan Dış Ticaret Verileri (\$)*

Türkiye-Ermenistan	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İhracat	15,685	218,318	240,802	83,435	0	0	1,122	12,578	4,564	1,240
İthalat	2.626.280	132,765	221,835	399,132	1.464.656	987,907	1.386.001	2.144.919	1.957.381	1.870.314

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 14'te Türkiye ile Ermenistan arasında gerçekleşen ihracat ve ithalat verileri görülmektedir. Verilere bakıldığında komşu olan bu iki ülkenin, ticaret hacimlerinin çok sınırlı olduğu söylenebilmektedir. Bu verilerin, Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatı içindeki payları çok düşüktür. Buna ek olarak, Tablo 8 ve 9'da yer alan Ermenistan'a ait ihracat ve ithalat bütünlük büyüme hızlarının, Türkiye'nin ihracat ve ithalat bütünlük büyüme hızlarının altında kaldığı, Tablo 10 ve 11'de yer alan ihracat ve ithalat yoğunlaşma endekslerinde de herhangi bir yoğunlaşmaya rastlanmadığı gözlenmektedir.

Ermenistan ile Türkiye arasındaki ticaretin Bilateral İhracat/İthalat Yoğunlaşma Endeksleri⁸ hesaplanmıştır (Seymen, 2009, s. 236). İhracatta herhangi bir ürün veya ürün grubunda yoğunlaşma olmadığı görülmüştür. İthalatta ise sadece "84 Giyim eşyası ve bunların aksesuarları" ürün grubunda yoğunlaşma olduğu görülmüştür.

Tablo 15'te ise Ermenistan ve Türkiye için hesaplanmış olan Ticaret Tamamlayıcılık Endeksi (TCI)⁹ sonucunda yoğunlaşma olan ürün veya ürün grupları görülmektedir.

Tablo 15. *Ticaret Tamamlayıcılık Endeksine Göre Türkiye-Ermenistan Ticaretinde Yoğunlaşma Olan Ürünler*

Ermenistan - TIC	
34	Petrol gazları, doğal gaz ve diğer mamul gazlar
65	Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya)
67	Demir ve çelik
78	Motorlu kara taşıtları, bisiklet ve motosikletler, bunların aksam ve parçaları
84	Giyim eşyası ve bunların aksesuarları

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Belarus-Türkiye Ticari İlişkileri

Ermenistan'ın aksine, Belarus ve diğer üç ülke ile ilgili yapılacak analizde ham dış ticaret verileri yerine, Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatındaki paylarının verilmesi daha uygun görülmektedir. Ermenistan'a oranla diğer ülkelerle yapılan ticaretin oransal olarak daha yüksek olması, böyle bir tercihte en önemli etkidir.

Tablo 16'da bahsi geçen paylar görülebilmektedir. Özellikle 2016 yılından itibaren Türkiye'nin toplam ihracatında, Belarus'un payının arttığı söylenebilmektedir. İthalat ise dalgalı bir seyir izlemektedir. Tablo 8 ve 9'da Belarus'a ait ihracat ve ithalat bütünlük büyüme hızları görülmektedir. Buna göre; Belarus'a ait ihracat büyüme hızı 2015 yılı dışında Türkiye'nin ihracat bütünlük büyüme hızlarının üstünde; ithalat bütünlük büyüme hızları ise 2015 ve 2018 yılları dışında Türkiye'nin ithalat bütünlük büyüme hızlarının altında kalmaktadır. Tablo 10 ve 11'de yer alan İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endekslerinde ise, İhracatta 2010, 2013, 2016,2017 ve 2018 yıllarında yoğunlaşma varken, ithalatta ise hiçbir dönem itibariyle yoğunlaşma yoktur.

Tablo 16. *Belarus ile Gerçekleşen Ticaretin Türkiye'nin Toplam İhracat ve İthalatı İçindeki Payları (%)*

Belarus/Türkiye	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İhracat	0,16	0,20	0,23	0,27	0,24	0,18	0,31	0,37	0,39	0,42
İthalat	0,08	0,10	0,10	0,10	0,08	0,10	0,06	0,10	0,10	0,08

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 17'de Belarus ile Türkiye arasında gerçekleşen ticaretin İhracat ve İthalat için SBT ve TCI endeksleri ile incelenmiş, yoğunlaşma bulunmuş ürün ve ürün grupları görülmektedir. Üç endekste de yoğunlaşma bulunan üç tane ürün ve ürün grubu bulunmaktadır. Bunlar 65,67 ve 77 kodlu ürün ve ürün gruplarıdır. Taraf ülke ile bu ürün ve ürün gruplarının dahil edildiği bir Tercihli Ticaret Anlaşmasının imzalanması bir politika önerisi olarak sunulmaktadır çünkü, böyle bir anlaşma ticaret hacmini artıracak bir potansiyel taşımaktadır.

Tablo 17. *Belarus ile Gerçekleşen Ticarete SBT ve TCI Endeksleri İle Yoğunlaşma Bulunan Ürünler*

SBT-İhracat	SBT-İthalat	TCI
5	62	24
53	65	26
54	69	56
55	72	65
57	73	67
58	74	77
61	85	84

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Kazakistan-Türkiye Ticari İlişkileri

Tablo 18'de Kazakistan ile gerçekleşen ticaretin, Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatına oranları 2010-2019 dönemi için görülmektedir. İhracat ve ithalat paylarında yıllar itibariyle kısıtlı olsa azalışlar olduğu görülmüştür.

Tablo 8 ve 9'da Kazakistan'a ait İhracat ve İthalat Bütünlük Büyüme Hızları görülmektedir. Buna göre Kazakistan'a ait ihracat büyüme hızının tüm yıllar itibariyle Türkiye'nin İhracat Bütünlük Büyüme Hızlarının altında olduğu, İthalat bütünlük büyüme hızlarının ise 2011 ve 2012 yılları dışında Türkiye'nin ithalat bütünlük büyüme hızlarının altında olduğu görülmüştür. Tablo 10 ve 11'de yer alan İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endekslerinde ise, hem ihracat hem de ithalatta tüm yıllar itibariyle yoğunlaşma görülmüştür.

Tablo 18. *Kazakistan ile Gerçekleşen Ticaretin Türkiye'nin Toplam İhracat ve İthalatı İçindeki Payları (%)*

Kazakistan/Türkiye	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İhracat	0,72	0,83	0,94	0,91	0,86	0,66	0,55	0,66	0,61	0,66
İthalat	0,44	0,51	0,58	0,56	0,53	0,40	0,34	0,40	0,37	0,40

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 19'da Kazakistan ile Türkiye arasında gerçekleşen ticaretin İhracat ve İthalat için SBT ve TCI endeksleri ile incelenmiş, yoğunlaşma bulunmuş ürün ve ürün grupları görülmektedir. Üç endekste de yoğunlaşma bulunan dört adet ürün ve ürün grubu bulunmuştur. Bunlar (65) Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya), (72) Özelliği olan belirli sanayiler için makinalar ve aksamı, (74) Diğer genel

endüstri makina/cihazların aksamaları ve (84) Giyim eşyası ve bunların aksesuarları kodlu ürün ve ürün gruplarıdır. Politika önerisi olarak, taraf ülke ile bu ürün ve ürün gruplarının dâhil edildiği bir Tercihli Ticaret Anlaşmasının imzalanmasının ticaret hacminin artması açasından pozitif etkisi olabileceği düşünölmektedir.

Tablo 19. *Kazakistan ile Gerçekleşen Ticarete SBT ve TCI Endeksleri ile Yoğunlaşma Bulunan Ürünler*

	SBT-İhracat			SBT- İthalat		TCI
6	57	71	82	4	65	
7	58	72	83	27	72	
9	59	73	84	54	74	
22	63	74	85	68	84	
53	64	75	87			
54	65	77	89			
55	69	81				

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Kırgızistan-Türkiye Ticari İlişkileri

Tablo 20’de Kırgızistan ile gerçekleşen ticaretin, Türkiye’nin toplam ihracat ve ithalatına oranları 2010-2019 dönemi için görölmektedir. Tablodan hareketle, ihracat paylarında yıllar itibariyle artış olduğu, ithalat paylarında ise fazla bir değişim yaşanmadığı söylenebilmektedir.

Tablo 8 ve 9’da Kırgızistan’a ait İhracat ve İthalat Bütünleşik Büyüme Hızları görölmektedir. Buna göre; Kırgızistan’a ait ihracat ve ithalat bütünleşik büyüme hızı, tüm yıllar itibariyle Türkiye’nin ihracat ve ithalat bütünleşik büyüme hızlarının üstündedir. Tablo 10 ve 11’de yer alan İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endekslerinde ise, ihracatta tüm yıllar itibariyle yoğunlaşma varken, ithalatta ise 2015, 2016 ve 2017 yılları dışında yoğunlaşma gözlenmemektedir.

Tablo 20. *Kırgızistan ile Gerçekleşen Ticaretin Türkiye’nin Toplam İhracat ve İthalatı İçindeki Payları (%)*

Kırgızistan	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İhracat	0,11	0,16	0,23	0,34	0,37	0,26	0,27	0,30	0,33	0,34
İthalat	0,02	0,03	0,02	0,02	0,04	0,04	0,05	0,08	0,03	0,02

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 21’de Kırgızistan ile Türkiye arasında gerçekleşen ticaret İhracat ve İthalat için SBT ve TCI endeksleri ile incelenmiş, yoğunlaşma bulunmuş ürün ve ürün grupları görölmektedir. Üç endekste de yoğunlaşma bulunan dört adet ürün ve ürün grubu bulunmuştur. Bunlar (5) Meyve ve sebzeler, (65) Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya), (84) Giyim eşyası ve bunların aksesuarları ve (85) Ayakkabılar ve aksamı kodlu ürün ve ürün gruplarıdır. Ticaret hacminin artması açasından pozitif etkisi olacağı için politika önerisi olarak, taraf ülke ile bu ürün ve ürün gruplarının dahil edildiği bir Tercihli Ticaret Anlaşmasının imzalanması önerilmektedir.

Tablo 21. *Kırgızistan ile Gerçekleşen Ticarete SBT ve TCI Endeksleri ile Yoğunlaşma Bulunan Ürünler*

SBT-İhracat	SBT-İthalat	TCI
6	5	5
9	26	33
53	28	65
54	29	67
55		78
57		84
58		85
59		

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Rusya-Türkiye Ticari İlişkileri

Tablo 22'de Rusya ile gerçekleşen ticaretin, Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatına oranları 2010-2019 dönemi için görülmektedir. Hem ihracat hem de ithalat paylarında 2010-2014 döneminde sürekli artış olduğu söylenebilmektedir. 2015 yılında ise ticaret paylarının azaldığı gözlenmektedir. Söz konusu azalmanın sebebi ise, 2015 yılında Rus savaş uçağının düşürülmesiyle oluşan siyasi gerginliktir. Bu tezi desteklercesine 2017, 2018 ve 2019 yıllarında hem ihracat hem de ithalat paylarında artışlar olduğu görülmektedir.

Tablo 8 ve 9'da Rusya'ya ait ihracat ve ithalat bütünlük büyüme hızları verilmektedir. Buna göre; Rusya'ya ait ihracat bütünlük büyüme hızının 2011, 2012 ve 2013 dışında Türkiye'nin ihracat bütünlük büyüme hızlarının altında olduğu; ithalat bütünlük büyüme hızlarına bakıldığında ise tüm yıllar itibariyle Türkiye'nin ithalat bütünlük büyüme hızından düşük olduğu söylenebilmektedir. Tablo 10 ve 11'de yer alan İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endekslerinde ise, ihracatta 2010-2015 yılları dahil olmak üzere yoğunlaşma varken; ithalatta ise tüm yıllar itibariyle yoğunlaşma vardır.

Tablo 22. Rusya ile Gerçekleşen Ticaretin Türkiye'nin Toplam İhracat ve İthalat İçindeki Payları (%)

Rusya	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İhracat	4,06	5,26	5,87	6,12	5,22	3,15	1,52	2,40	2,99	3,06
İthalat	11,64	12,91	14,35	13,51	13,63	11,00	8,17	10,52	11,85	10,94

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 23'te Rusya ile Türkiye arasında gerçekleşen ticaretin İhracat ve İthalat için SBT ve TCI endeksleri ile incelenmiş, yoğunlaşma bulunmuş ürün ve ürün grupları görülmektedir. Üç endekste de yoğunlaşma bulunan üç adet ürün ve ürün grubu bulunmuştur. Bunlar; (65) Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya), (67) Demir ve çelik ve (74) Diğer genel endüstri makina/cihazların aksamları kodlu ürün ve ürün gruplarıdır. Taraf ülke ile bu ürün ve ürün gruplarının dahil edildiği bir Tercihli Ticaret Anlaşmasının imzalanmasının ticaret hacminin artması açısından pozitif etkisi olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 23. Rusya ile Gerçekleşen Ticarete SBT ve TCI Endeksleri ile Yoğunlaşma Bulunan Ürünler

	SBT-İhracat	SBT-İthalat	TCI
3	57	73	54
5	58	74	65
22	59	81	67
23	61	85	74
52	65	32	76
53	69	33	78
55	72	34	84

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Türkiye, coğrafi konumu gereği üç kıtanın kesişim noktasında bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'nin dış ticaret ortaklarını çeşitlendirmesi açısından büyük bir avantaj sağlamaktadır. Fakat Türkiye Soğuk Savaşında etkisiyle dış ticaretini genellikle Avrupa ülkeleri ağırlıklı olarak gerçekleştirmek durumunda kalmıştır. Bu durumun Türkiye'ye bazı olumlu etkileri olmuştur. Örneğin; üretim yapısını Avrupa ülkeleri ile rekabet edecek düzeye getirmek zorunda kalmış, çevre ve çalışma koşulları açısından Avrupa kriterlerini sağlamayı amaç edinmiştir. Aynı zamanda dış ticaretini Avrupa ülkeleri ağırlıklı olarak gerçekleştirmesi, ilerleyen dönemlerde Türkiye açısından bazı sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Bunun en tipik örneği ise 2008 küresel krizidir. Avrupa ülkelerinin krizden ağır şekilde etkilenmesi nedeniyle, Türkiye dış ticaret rakamlarında düşüşler yaşamıştır. Bu sebeple, bir ülkenin çok sayıda ülke ile ticaret yapması anlamına gelen dış ticarete ülke çeşitlendirilmesi kavramı önem kazanmıştır.

Türkiye coğrafi konumuna ek olarak, Asya kıtasındaki birçok ülke ve halkla tarihsel ve kültürel anlamda bağları bulunan bir ülkedir. Ortak tarihi, dini, kültürel ve dil bağlarının dış ticaret akımlarını olumlu etkilediği iktisatçılar arasında genel kabul görür niteliktedir. Bu sebeple Türkiye'nin dış ticaret ortaklarını Asya ülkeleri özelinde çeşitlendirmesi, Asya ülkelerine özgü yeni dış ticaret stratejilerini devreye sokması önemlidir.

AEB, Asya'da büyük bir ekonomik blok olma potansiyeline sahiptir. Türkiye'nin bu oluşumu görmezden gelmesi ekonomik açıdan olumsuz sonuçlar doğurabilecektir. Fakat, Türkiye'nin AEB'ne üyeliği hali hazırda Avrupa Birliği'nin Gümrük Birliğine dahil olması sebebiyle imkansız görünmektedir. AEB'ne Türkiye'nin dahil olabilmesi için iki olasılık mevcuttur:

1. 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'ün feshedilmesi,
2. Avrupa Birliği ile görüşmeleri süren Gümrük Birliğinin revize edilmesi çalışmalarında, Türkiye'nin Avrupa Birliğinin dış ticaret stratejisini uygulama zorunluluğunun kaldırılmasıdır.

Fakat bu iki olasılık, en azından şu an için çok mümkün değildir. Bu nedenle, Türkiye-AEB ticari ilişkilerinin geliştirilmesi için, belli ürün ve ürün gruplarında gümrük vergilerinin azaltılması ya da karşılıklı olarak sıfırlanması şeklinde uygulanan Tercihli Ticaret Anlaşmaları (TTA) imzalamak daha akılcı olacaktır.

Etik Beyan

"Türkiye'nin Dış Ticaret Çeşitlendirmesinde Yeni Bir Pazar: Avrasya Ekonomik Birliği" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- AB Bakanlığı (1995, Mart 6). *1/95 SAYILI ORTAKLIK KONSEYİ KARARI*. Retrieved Ocak 2020, 21, from AB Bakanlığı Web Sitesi: https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_3_antlasmalar/1_3_8_gumruk_birligi/turkiye_gumruk_birligi_karari_1995.pdf
- Adarov, A. (2018). *Eurasian Economic integration: Impact Evaluation using the gravity model and the synthetic control methods*. Viyana: The Vienna Institute for International Economic Studies.
- Alım, E. ve Aksu, F. (2019). Rusya Liderliğinde bir güç merkezi olarak Avrasya Ekonomi Birliği. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 1-22.
- Aras, O. N. (2009, Nisan 20). *TASAM*. Retrieved Ocak 22, 2020, from TASAM Web Sitesi: http://web.archive.org/web/20150425153343/http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1050/son_gelismeler_isiginda_turkiye-ermenistan_sinir_kapisi_ve_karabag_sorun
- Ateş, E. (2017). *Türkiye'nin İmzaladığı serbest ticaret anlaşmalarının (STA) dış ticaret etkileri: İki Yanlı sektörel bir analiz* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Balassa, B. (1969). *THE THEORY OF ECONOMIC INTEGRATION*. Watford: Taylor Garnett Evans & C.o Ltd.
- Balkır, C. (2010). *Uluslararası Ekonomik bütünleşme kuram, politika ve uygulama AB ve Dünya örnekleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Balkır, C. ve Demirci, M. (1988). *Uluslararası Ekonomik bütünleşme ve Avrupa topluluğu*. İzmir: Bilgehan Basımevi.
- İyibozkurt, E. (1995). *Uluslararası İktisat*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Karluk, R. (2015). Avrasya Gümrük Birliği ve Türkiye'nin üyeliği. *International Conference on Eurasian Economies* (pp. 337-344). Kazan: Eurasian Economists Association.
- Karluk, S. R. (2015, Kasım 16). *Turkish News*. Retrieved Ocak 2020, 21, from Turkish News Web Sitesi: <https://www.turkishnews.com/tr/content/2015/11/16/avryasya-ekonomik-birligine-turkiye-katilamaz/>
- Keleş, S. Ş. (2018). *Avrasya Ekonomik Birliği*. İzmir: İzmir Ticaret Odası.
- Lindberg, L. N. (1963). *The Political dynamics of european economic integration*. Londra: Oxford University Press.
- Miljkovic, I. B. (2018). Economic Cooperation between Serbia and the Member States of the Eurasian Economic Union: Constraints and Potentials. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 105-121.
- Miyares, N. H. (2017). *Gravity Model analysis of eurasian customs union of trade flows*. Londra: NATIONAL RESEARCH UNIVERSITY.
- Pehlivan, G. G. ve Utkulu, U. (2015). *Ekonomik Entegrasyon ve büyüme*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Savrul, B. K. ve Özel, H. A. (2014). Küreselleşme Sürecinde bölgesel entegrasyonların başarı koşulları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 37-54.
- Seyidoğlu, H. (2015). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seymen, D. A. (2009). *Türkiye'nin Dış ticaret yapısı ve rekabet gücü*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

- Shuiyu, J. ve Nan, Z. (2018, Mayıs 18). *China Daily*. Retrieved Ocak 19, 2019, from China Daily Web Sitesi: <http://www.chinadaily.com.cn/a/201805/18/WS5afe4aaba3103f6866ee941b.html>
- Sugaipova, M. (2015). *Eurasian Economic Union, Regional integration and the gravity model* (Yüksek Lisans Tezi). Reprosentralen, University of Oslo, Oslo.
- Şanlı, B. (2008). Ekonomik Entegrasyon teorisi çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 13-30.
- Tufaner, M. B., Boztoprak, H. ve Sözen, İ. (2017). Ekonomik Entegrasyon teorisi çerçevesinde Türkiye için Avrupa Birliği'ne Bir alternatif: Avrasya Gümrük Birliği. *International Conference on Eurasian Economies* (pp. 271-280). Bişkek: Eurasian Economists Association & Kyrgyzstan-Turkey Manas University.
- Tumanyan, R. (2018). Economics Unions and The Gravity Model: Evidence From Eurasian Economic Union. *Asian Journal of Emprirical Research*, 90-98.
- Türk Dil Kurumu. (2020). *Türk Dil Kurumu*. Retrieved Ocak 23, 2020, from Türk Dil Kurumu Web Sitesi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Vinokurov, E., Balas, P., Emerson, M., Havlik, P., Pereboyev, V., Rovenskaya, E., et al. (2016). *EU-EAEU Potential Economic Integration: Methodological Approaches to the Assessment of Economic Impact*. Laxenburg: International Institute for Applied Systems Analysis.

EXTENDED ABSTRACT

Trade liberalisation has long been a phenomenon that has preoccupied the world agenda. The implementation of the idea is in the period after the Second World War. For this purpose, the General Agreement on tariffs and trade (GATT) was established in 1947, and then the World Trade Organization (WTO) was established. With the increasing impact of globalization, these institutions have moved away from serving their founding purposes and started to lose their effectiveness. As these institutions began to lose their influence, it led countries to seek other solutions and thus regional liberalisation began to gain importance.

The phenomenon of globalization has also increased transportability across borders and trade liberalisation has become inevitable. Feeling the phenomenon of globalization more and more has played an active role in the formation of the phenomenon of regional security as well as regional freedom. While globalization has eliminated borders and paved the way for liberalisation, the demise of borders has been felt as a security threat. Thus creating regional security was an important reason for the formation of regional integrations. After all, although the origins of regional integrations go back a long way; the environment created by globalization, economic factors, security elements, etc. it has accelerated the formation of these integrations.

One type of regional integration is economic union. The Economic Union requires the Coordination of the economic, financial and social policies of the member states and mandates a single market system, a single central bank and a common foreign trade policy. The main goal of economic unions is for countries to join forces and form an economic bloc.

There are many examples that can be given to economic union. One of them is the Eurasian Economic Union (EEU), which was founded under the leadership of Russia, Kazakhstan and Belarus. The idea of a Eurasian Economic Union was first expressed by President Nursultan Nazarbayev of Kazakhstan in 1994. The union was established in January 2015. The Union currently has five members. These are the Russian Federation, Belarus, Armenia, Kazakhstan and Kyrgyzstan.

As of 2018, union members have 3.2% of world GDP, 2.8% of world trade volume, 2.4% of world population, 14.5% of world oil production, 20.2% of world natural gas production and 5.5% of World agricultural production. Based on these figures, it can be said that the union has a high economic potential. As can be seen, the Eurasian Economic Union is of great importance to Turkey, given its geographical location, cultural factors and economic interests.

Today, many countries, including our country, are very willing to cooperate with the EEU. The Union likewise states at every turn that it is open to new members. One of the aims of the EEU is to ensure the free movement of goods, services and capital among member states and to build a strong infrastructure to counter fluctuations in the world economy. The union also aims to carry a transnational identity of economic integration. Therefore, it wants to take many countries in the Eurasian geography. It is thought that this integration will increase its role on the world economy in terms of its potential.

Considering the geographical location and cultural factors, it is of great importance to evaluate the Union for Turkey and to examine whether a possible membership status is possible. This situation constitutes the moving point of this study. Therefore, the aim of the study is to give information about the Eurasian Economic Union (EEU), to seek answers to the question of whether Turkey can be included in the Eurasian Economic Union and to examine the importance of the EEU-Turkey trade relations in terms of Turkey's diversification in foreign trade. For this purpose, member states bilateral foreign trade between Turkey and the data for the period 2010-2019, export and import growth rates (CGR), index of concentration in bilateral trade (IT) Industry-Concentration Index bilateral trade (SBT) and trade complementarity index (TCI) are analyzed using. SITC Rev3 2 digit data was used in sectoral analyses.